

ФОРМИ ПРОЯВУ ГЛОБАЛЬНИХ ФІНАНСОВИХ ДИСБАЛАНСІВ В ПРОЦЕСІ ЕВОЛЮЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано еволюцію фінансової глобалізації через призму генезису та розвитку глобальних фінансових дисбалансів та їх ролі у генеруванні кожного наступного циклу розвитку. Саме розгляд глобальних фінансових дисбалансів у зв'язці з категоріями «глобальний фінансовий ризик», «глобальна фінансова криза» та їх кореляція з категорією «фінансова глобалізація» дозволив дійти висновку про те, що виникнення фінансових дисбалансів спричиняло перехід фінансової глобалізації до нового етапу, а суперечність фінансових дисбалансів уповільнювала її розвиток. І оскільки наразі гостро постають питання глобальних інституційних проблем, що спрямовані на покращення соціальних умов зміни науково-практичної парадигми економічного розвитку, в даному конкретно-історичному вимірі шляхом еволюції неоліберального капіталізму, то врахування результатів даного дослідження допоможе при проведенні політики інституційного перетворення регулювання як на глобальному, так і на макро- і мікро-рівнях.

Ключові слова: фінансова глобалізація, фінансові дисбаланси, фінансові ризики, періодизація фінансової глобалізації, світові валютні системи.

Аннотация. В статье проанализирована эволюция финансовой глобализации через призму генезиса и развития глобальных финансовых дисбалансов и их роли в генерировании каждого следующего цикла развития. Именно рассмотрение глобальных финансовых дисбалансов в связке с категориями «глобальный финансовый риск», «глобальный финансовый кризис» и их корреляция с категорией «финансовая глобализация» привел к выводу о том, что возникновение финансовых дисбалансов вызывало переход финансовой глобализации к новому этапу, а противоречие финансовых дисбалансов замедляло ее развитие. И поскольку сейчас остро стоят вопросы глобальных институциональных проблем, направленных на улучшение социальных условий изменения научно-практической парадигмы экономического развития, в данном конкретно-историческом измерении путем эволюции неоллиберального капитализма, то учет результатов данного исследования поможет при проведении политики институционального преобразования регулирования как на глобальном, так и на макро-и микро-уровнях.

Ключевые слова: финансовая глобализация, финансовые дисбалансы, финансовые риски, периодизация финансовой глобализации, мировые валютные системы.

Annotation. The article analyzes the evolution of financial globalization through the lens of henezyzu and development of global financial imbalances and their role in generating each subsequent cycle of development. That consideration of global financial imbalances in conjunction with the categories of "global financial risk", "global financial crisis" and their correlation with the category "financial globalization" allows to reach conclusions about the emergency of financial imbalances in causing financial globalization transition to a new stage, in contrary, contradictions of financial imbalances slowed down its development. And since now arises very sharp the question of global institutional challenges to improve social conditions change scientific paradigms of economic development in this specific historical dimension through the evolution of neo-liberal capitalism. So taking into account the results of this study will help in carrying out policies of institutional transformation of regulation at the global and at the macro, and micro levels.

Keywords: financial globalization, financial imbalances, financial risks, periods of financial globalization, global currency system.

Постановка проблеми. Для задоволення своїх потреб в процесі життєдіяльності людство використовує природні, економічні, духовні, власне людські та інші ресурси. На перших стадіях еволюції таке використання носило неорганізований характер. Проте в процесі розвитку між людьми виникли розподільчі та перерозподільчі відносини, теорія та практика яких втілилась у спеціальній галузі науки – економіці, предметом якої є вчення про задоволення безмежних людських потреб за допомогою обмежених ресурсів.

Власне з самого моменту виникнення економіки як науки, відбувається пошук найкращих доктрин ведення господарства з позицій відповідності конкретно-історичним умовам дійсності. Такий пошук ілюструється через зміну наукових парадигм різних економічних шкіл та напрямків протягом усієї історії економічної теорії. За Т. Куном, розвиток науки носить стрибкоподібний характер і відбувається шляхом «наукових революцій», які, як віхи, розділяють більш спокійні і тривалі етапи «нормальної науки». У періоді нормальної науки вчені отримують результати виходячи з єдиної концепції, або парадигми. Накопичення

випадкових відкриттів, «аномалій», що не пояснюються парадигмою, викликає кризовий стан нестійкості даної системи уявлень. У цей період послаблюються нормативні обмеження, що призводить до появи безлічі конкуруючих гіпотез. Серед цих гіпотез відбирається нова парадигма, що означає кінець кризового стану і стрибкоподібний перехід знову до нормальної науки в результаті наукової революції [1, с. 135]. Таким чином в процесі розвитку економічної думки, спричинених появою своєрідних «аномалій» в аспекті цінності й багатства, капіталу й відсотка, дефіциту торговельного балансу, валютної системи і т. д., протекціоністські й комуністичні доктрини були відкинута на задній план.

Наразі пануючими є неоліберальні капіталістичні доктрини соціального спрямування, які носять інституційний характер. Після розпаду біполярної системи міжнародних економічних відносин відбувся синтез ідей капіталізму і соціалізму. І не дивно, що за умов однополярного світу характерною ознакою пануючих економічних доктрин є їх глобальний характер. Таким чином, визначальними визнаються глобальні інституційні проблеми, спрямовані на покращення соціальних умов зміни науково-практичної парадигми економічного розвитку, в даному конкретно-історичному вимірі шляхом еволюції неоліберального капіталізму. Отже, глобалізація є основним фактором сучасного суспільного розвитку, і економічного зокрема.

Відтак на передній план наукового пошуку виходять глобальні фінансово-економічні проблеми, серед яких вагоме місце посідає, зокрема, проблема глобальних, регіональних та фінансових дисбалансів як передумови фінансової кризи, з одного боку, а також наслідку неефективної політики ризик-менеджменту відповідно на глобальному, регіональному та національному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останньої півдекади глобального розвитку спостерігається не лише фінансово-економічна стагнація на макуро- та глобальному рівнях, а й стагнація у відповідній науковій парадигмі як базису фінансово-економічної системи. Дослідженнями у даній галузі представлені праці таких загальновідомих світових авторитетів, як Дж. Стігліц, Ф. Фукуяма, Дж. Сорос, А. Гринспен, Т. Левітт, С. Шмуклер та ін. На пострадянському просторі дана проблематика широко розкрита у працях А. Богатуров, Р. Юлдашев, А. Яблонский, зокрема українських вчених: О. Білоруса, З. Луцишин, А. Поручника, Я. Столярчук, О. Субтельного, О. Чуб. Проте варто зазначити, що якщо зарубіжні вчені розглядають категорію «глобальних фінансових дисбалансів» у органічній єдності з глобальною світовою системою та релевантними світовими процесами у реальному житті, то вітчизняні вчені досліджують в основному теоретичний аспект даної категорії: природу та наслідки їх виникнення. Проте залишився недослідженим аспект даної категорії у зв'язці з категоріями «глобальний фінансовий ризик», «глобальна фінансова криза» та їх кореляція з категорією «фінансова глобалізація».

Метою статті є дослідження форм прояву глобальних фінансових дисбалансів в процесі еволюції фінансової глобалізації

Матеріали та результати дослідження. Виникнення теорії та практики економічної глобалізації впливає з предмета економічної науки, а саме обмеженості ресурсів, які до того ж розподілені нерівномірно в географічному, демографічному й економічному плані. Соціалістично-комуністичні та протекціоністські економічні доктрини передбачають побудову закритої або умовно закритої моделі економічної системи, що обмежує як абсолютні, так і відносні параметри розвитку. До абсолютних параметрів варто віднести ресурси, продуктивні сили, пропозицію, попит, рівень зростання та ін. Відносні параметри розвитку включають: часові рамки розвитку, ефективність, продуктивність, характер розвитку і т. п. В певний момент часу відбувається виснаження факторів розвитку, що спричиняє зниження темпів розвитку, яке веде до погіршення соціально-економічного середовища і, як наслідок, зміну пануючої економічної доктрини.

Подібний механізм закладений і в капіталістичних економічних доктринах, проте на відміну від соціально-комуністичних, він виявляється у циклічності економічного розвитку, яка веде до тимчасового зниження темпу і рівня розвитку, після чого відбувається самоорганізація у вигляді ринкової корекції та підвищення рівня і темпу розвитку. А оскільки капіталістичні доктрини передбачають застосування відкритої моделі економічної системи, то в кінцевому підсумку відбувається міжнародний поділ праці та міжнародної спеціалізації, що є передумовою глобалізації, яка на противагу протекціонізму усуває проблему обмеженості параметрів розвитку через відкритість економічної системи і лібералізацію економічних відносин. Тож капіталістичні економічні доктрини є більш ефективними для застосування і забезпечують розвиток у довготривалій перспективі.

Важливим аспектом процесу глобалізації є глобалізація у фінансовому секторі, тобто фінансова глобалізація. У глобальному аспекті фінанси можна трактувати як відносини з приводу розподілу і перерозподілу світового багатства між суб'єктами світового фінансового ринку, який охоплює усі сфери економічних відносин. Очевидно, що глобальний розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів змінює їх баланс між національними економічними системами, підсилюючи або знижуючи нерівномірність у їх розвитку, з одного боку, – гео економічна нерівномірність, а також між галузями економіки, з іншого, – секторальна нерівномірність. Таким чином процес фінансової глобалізації впливає на рівномірність розвитку світової економічної системи в розрізі національних економік та галузей світового господарства. А тому чітке і адекватне розуміння генезису та діалектики фінансової глобалізації забезпечить можливість вибудовування дієвого та ефективного інструментарію регулювання глобальних фінансових дисбалансів.

Загальне розуміння фінансової глобалізації чітко відображено у вільній онлайн енциклопедії «Вікіпедія», яка дає наступне визначення: «фінансова глобалізація – це об'єднання загальносвітових фінансових ринків задля поліпшення доступу позичальників до зовнішнього фінансування» [2].

Наразі немає єдності серед вчених стосовно генезису, теорії і періодизації як глобалізації загалом, так і фінансової глобалізації зокрема. Існуючі погляди стосовно даного питання можна розділити на дві концепції:

1) Концепція широкогранного трактування фінансової глобалізації (торгово-фінансова глобалізація) – стверджує, що фінансова глобалізація зародилась і розвивалась з моменту перших міжнародних економічних зв'язків, і шукає її перших проявів у міжнародній торгівлі Шумерської та Індійської цивілізації 3-го тисячоліття до н. е.

2) Концепція вузькогранного трактування фінансової глобалізації (валютно-фінансова глобалізація) – доводить, що початок розвитку фінансової глобалізації варто шукати з моменту зародження перших валютних систем, а саме першої міжнародної валютної системи золотомонетного стандарту, яка була юридично оформлена 1867 р. На Паризькій конференції.

Для подальшого аналізу вищезазначених концепцій розвитку фінансової глобалізації слід окреслити і охарактеризувати розмежування таких економічних категорій, як глобалізація, інтернаціоналізація та інтеграція.

Таблиця 1

Поняття глобалізації за різними авторами

Автор	Визначення
Теодор Левітт	Глобалізація – посилення ролі корпорацій, які керуються міцною стійкістю в межах всього світу (або більшості його регіонів) як єдиного суб'єкту, за низьких відносних витрат, продаючи всюди однаково продукцію однаково чинно (феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляються транснаціональними компаніями [10]).
Джозеф Стігліц	Глобалізація – усунення бар'єрів на пути свободной торговли и более тесная интеграция национальных экономик.
Джордж Сорос	Глобалізація – позначення розвитку глобальних фінансових ринків, посилення транснаціональних корпорацій, а також їхнього дедалі зростаючого домінування у національних економіках
Алан Грінспен	Глобалізація – углубляющаяся специализация и разделение труда за пределами государственных границ.
Сергію Шмуклер	Фінансова глобалізація – інтеграція внутрішніх національних фінансових систем у міжнародні фінансові ринки та інститути [14, с. 39].
Юлдашев Рустем Турсунович	Глобалізація – це інтеграція національних ринків, включаючи фінансові ринки, яка призводить, в кінцевому підсумку, до створення єдиного глобального ринку [4, с. 73].
Голіков Артур Павлович	Глобалізація – зростання ролі зовнішніх факторів (економічних, соціальних і культурних) у відтворенні всіх країн-учасниць світових процесів, формуванні єдиного світового ринку без національних бар'єрів і створенні єдиних юридичних умов [3, с. 77]
Єлєцьких С. Я.	Глобалізація ринків – це посилення ролі міжнародних ринків з погляду кредитування і позичання резидентами різних країн [5, с. 13]. Глобалізація міжнародних валютно-фінансових відносин – це зростаюча економічна взаємозалежність країн усього світу в результаті зростаючого обсягу і різноманітності міжнародних угод з товарами та послугами, світових потоків капіталу, а також унаслідок прискореного і повсюдного поширення сучасних технологій [5, с. 13].
Чуб Олена Олександрівна	На відміну від широкого трактування поняття глобалізації як різновиду геополітики, в контексті економічних досліджень глобалізацію визначають як процес трансформації економічних і господарських структур у напрямі становлення цілісної, єдиної світової гео економічної реальності [6, с. 7]. Фінансова глобалізація – це процес об'єднання в єдину світову систему всієї сукупності міжнародних фінансових відносин [6, с. 25]

Таким чином, узагальнивши зазначені вище визначення можна стверджувати, що фінансова глобалізація – це інституціоналізація міжнародних фінансових відносин у формі інтеграції національних фінансових ринків у міжнародну наднаціональну валютно-фінансову систему в процесі вибудовування глобального гео економічного ринку.

У зовнішньоекономічному словнику-довіднику, що розкриває теоретичні та практичні аспекти зовнішньоекономічної діяльності та міжнародних економічних відносин інтернаціоналізація господарського життя розглядається як розвиток стійких економічних зв'язків між країнами, вихід відтворювального процесу за межі національних кордонів. Інтернаціоналізація обумовлена зростанням продуктивних сил, поглибленням міжнародного поділу праці; є основою посилення взаємозалежності економік країн, що виражається у міжнародному усупільненні процесу виробництва й розширення ринків [7, с. 78-79]. Там же фінансова інтеграція окреслюється як процес міждержавної уніфікації і гармонізації податкових систем, бюджетних процесів, державних витрат, бюджетних класифікацій, банківського нагляду, скасування перешкод щодо руху фінансового капіталу [7, с. 78]. А згідно зі страховим словником-довідником, ринок фінансових інструментів і/або послуг рахується повністю інтегрованим (об'єднаним), якщо всі потенційні учасники ринку з однаковими характеристиками: 1) підпорядковуються одним і тим же правилам, коли

проводять операції з фінансовими інструментами і/або надають фінансові послуги. [...] 2) мають рівний доступ до набору фінансових інструментів і/або послуг. [...] 3) мають рівний статус в період ринкової активності. [...] [4, с. 117].

Отже, з огляду поглядів зарубіжних та вітчизняних вчених на сутність категорій «глобалізація», «інтернаціоналізація» та «інтеграція» можна зробити висновок, щодо синонімічності даних понять. Висловлюючись філософським понятійно-категоріальним апаратом, дані категорії ідентичні за змістом, але дещо відрізняються щодо форми. Описати зв'язок даних категорій можна наступним чином. Фінансова глобалізація – це процес створення єдиного світового фінансового ринку в рамках єдиного геоекономічного простору. Фінансова інтеграція – це процес гармонізації національних фінансових систем з міжнародним або наднаціональним фінансовим ринком в рамках міжнародного економічного простору. Фінансова інтернаціоналізація – це процес взаємодії національних фінансових ринків в рамках міжнародних відносин. Таким чином категорії «інтернаціоналізація», «глобалізація» та «інтеграція» відрізняються ступенем розвитку міжнародних відносин в аспекті руху внутрішніх національних економічних систем у зовнішні наднаціональні. Найнижчий ступінь проникнення спостерігається при інтернаціоналізації, середній – при інтеграції і найвищий – при глобалізації.

Даний погляд підтверджується сучасними теоретичними надбаннями. Ідеї, що доводять змістовність такого розподілу категорій «фінансова глобалізація», «фінансова інтеграція» та «фінансова інституціоналізація» можна знайти у праці впливового науковця у галузі світової економіки та міжнародних відносин, доктора економічних наук, професора кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Луцишин Зоряни Орестівни. У статті «Асиметрія та парадокс фінансової глобалізації» вона стверджує, що парадоксом у світовій економічній глобалізації є те, що фінансова глобалізація (глобальний фінансовий сектор) існує і виявила себе уже постфактум, не будучи при цьому інтегрованою в напрямі конвергенційності. Фінансова глобалізація передусє процесу фінансової інтеграції за змістом, широкомасштабністю охоплення та площинністю дії, але за формою і за глибинністю фінансових механізмів процеси міняються місцями [12, с. 79].

Інше підтвердження даної тези знаходимо у працях доктора економічних наук, експерта з міжнародної економіки, Стукало Наталі Вадимівни. У статті «Оцінювання стану розвитку фінансової глобалізації: особливості для України» зазначено, що регіональним (а в деяких випадках галузевим) проявом глобалізації є фінансова інтеграція, яка представляє собою процес зближення та поступового об'єднання національних економічних та фінансових систем у межах певного регіону та є однією з найрозвинутіших форм інтернаціоналізації господарського життя [11, с. 82 – 83].

І найвлучніше такий розподіл категорій підтримує у монографії «Глобальний сталий розвиток» авторитет у галузі глобалістики, геополітики та геоекономіки, член-кореспондент Національної академії наук України, заслужений діяч науки і техніки України, голова відділу глобалістики, геополітики та геоекономіки Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України Білорус Олег Григорович: «Базою для процесів глобалізації слугували процеси інтернаціоналізації економіки, котрі помітно посилились у часи формування капіталістичної системи. Але якщо інтернаціоналізація в основному була замкнута в інтернаціональних межах виробництва і торгівлі, міграції капіталів і людей, то глобалізація – це інтеграція країн не тільки в сфері економічного життя, а координації майже всіх видів діяльності людини» [9, с.46].

Таким чином, фінансова інтернаціоналізація та фінансова інтеграція є формами фінансової глобалізації, і можуть бути об'єднані у спільну категорію «фінансова протогобалізація». Термін «протогобалізація» позначає процеси, які відбуваються перед глобалізацією. А з огляду на історичну та теоретичну істинність даного аспекту доцільно впровадити дану категорію для характеристики періодизації процесу фінансової глобалізації та систематизації теорій її походження.

Такий підхід до періодизації фінансової глобалізації зробить можливим аналіз форм фінансових дисбалансів на її кожному конкретному історичному періоді. Таким чином, поєднавши еволюцію теорій і періодизацію фінансової глобалізації як однієї з форм розвитку з притаманними кожному її періоду фінансовими дисбалансами ми отримаємо об'єктивну картину еволюції фінансової глобалізації з її впливом на процес розвитку глобальної фінансової системи. Це уможливить зрозуміти окремі аспекти міжнародних відносин, зокрема фінансово-економічних, які є відправною точкою соціокультурних, політичних та інших видів.

В своєму діалектичному розвитку міжнародні відносини дійсно пройшли етапи фінансової інтернаціоналізації та фінансової інтеграції. І якщо абстрагуватись від військових аспектів у вигляді завоювання держав або близького до нього насадження колоніальної системи, а також від інтеграції античних держав-полісів (наприклад, Давньої Греції та Риму, Месопотамії, китайських династій Шан і Чжоу), оскільки такі форми інтеграції відбувалися за умов відносно низького розвитку фінансових систем суб'єктів, то закінчення періоду фінансової інтернаціоналізації та відповідний початок періоду фінансової інтеграції відбулися у ХХ ст. Адже суттєвим фактором є не лише наявність, але й тривалість розвитку та масовий характер процесу фінансової інтеграції, які проявились саме у ХХ ст. у всіх частинах світу.

Отже, на основі вищевикладеного матеріалу, доцільно констатувати істинність обох концепцій фінансової глобалізації. Концепція широкогранного трактування фінансової глобалізації, що розглядає її у

торгово-фінансовому аспекті бере до уваги у своїх дослідженнях фінансову протоголобалізацію на цілком логічних та обґрунтованих підставах. Вона повністю розкриває генезис фінансової глобалізації у всіх її вимірах та історичних формах.

Концепція вузькогранного трактування фінансової глобалізації через призму валютно-фінансових відносин стоїть на засадах міжнародного фінансового ринку і розглядає фінансову глобалізацію у її останньому історичному вимірі. Позитивним моментом такого підходу є конкретизація її прикладного практичного аналізу, а негативним абстрагування від об'єктивних процесів її зародження та розвитку, що безумовно викривляє теоритичний базис даного наукового питання.

Фінансова глобалізація є тим середовищем, в якому формується система міжнародних відносин, і саме завдяки першій, друга набуває своїх рис і особливостей, які мають як позитивні, так і негативні прояви у сучасному світі [13, с. 5]. І дійсно, фінансова глобалізація – це об'єктивний процес, пов'язаний з суспільно-економічним розвитком. А система міжнародних відносин – це зміст фінансової глобалізації. І власне характер та особливості фінансової глобалізації залежать від системи міжнародних відносин. Дані категорії співвідносяться як категорії «зміст» і «форма» у філософії: система міжнародних економічних відносин – це зміст, а фінансова глобалізація – форма. Таким чином періодизація системи міжнародних відносин є ні чим іншим, як періодизацією фінансової глобалізації, адже, згідно із законами філософії, характеристики змісту є її характеристиками форми об'єкту, явища чи процесу.

Сучасна парадигма науки про міжнародні відносини не містить єдиної пануючої періодизації як міжнародних відносин загалом, так і їх економічного аспекту зокрема. Характерною особливістю варіативного набору сучасної академічної періодизації є історичний підхід, який виходить з позицій масштабності впливу історичних подій на характер міжнародних відносини. Застосування історичного підходу у періодизації є цілком виправданим, але суттєвим недоліком використання історичних подій у якості критерію періодизації міжнародних відносин та фінансової глобалізації є абстрагування від фактору, який спричинив перехід від одного періоду до іншого. Історична подія – це лише поверховий вияв впливу певного фактору, іншими словами – наслідок фактору.

Що стосується фінансового аспекту, то наразі не існує чіткої систематизації періодів ні міжнародних фінансових відносин, ні власне фінансової глобалізації. А зважаючи на об'єктивну специфіку фінансового аспекту, доцільним є періодизація на основі критеріїв, котрі спричиняли найсуттєвіший вплив на розвиток міжнародних фінансових відносин.

У науковій літературі можна знайти досить широкий спектр критеріїв щодо класифікації міжнародних відносин на різні типи, рівні та види. Але в цілому, незважаючи на таку різноманітність точок зору, переважна більшість науковців віddaє перевагу одному критерію – суб'єкту цих відносин. Так, спрваді, природа будь-яких суспільних відносин, а не лише міжнародних, визначається природою їх суб'єктів [8, с. 11]. А оскільки головним суб'єктом фінансової глобалізації є фінансовий центр, то доцільно розглянути періодизація фінансової глобалізації за фінансовими центрами :

- I. Азіатський період (3 тис. до н. е. – XI ст.)
- II. Євразійський період (XI – XVI)
- III. Європейський період (XVI ст. – XIX ст.)
- IV. Європейсько-Тихоокеанський період (XX ст.)
- V. Тихоокеансько-Євразійський період (з XXI ст.)

Проте повністю адекватним є розгляд етапізації через призму суб'єктно-об'єктних відносин, котрі повніше і глибше відображають внутрішньо-необхідні суттєві й сталі зв'язки між суб'єктами та їх ступінь проникнення у фінансову глобалізацію. Основоположним критерієм такої періодизації фінансового аспекту міжнародних відносин, а відтак і фінансової глобалізації є суб'єктно-об'єктні відносини на конкретному історичному етапі і у конкретному соціально-економічному вимірі. Тому доцільно у якості таких відносин розглядати суспільно-економічні формації, яким був притаманний специфічний суспільний спосіб виробництва. А конкретному суспільному способу виробництва відповідав конкретний рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Від рівня виробничих відносин і продуктивних сил залежав своєрідний тип їхньої взаємодії у діалектичній єдності. Це відобразалось відповідним чином і на відносинах власності. Тому кожен з таких ладів мав унікальний тип фінансових відносин між суб'єктами. А характер фінансових відносин у свою чергу визначає ступінь проникнення суб'єктів і, як результат, якісну сторону фінансової глобалізації.

Періодизація фінансової глобалізації за суспільно-економічними формаціями:

- 1) Первіснообщинний період.
- 2) Рабовласницький період.
- 3) Феодальний період
- 4) Капіталістичний період
- 5) Комуністичний період

Сучасні процеси інтернаціоналізації і глобалізації, котрі історично почались ще в період великих географічних відкриттів, вільний рух товарів, капіталів і людей заклали фундамент сучасного розуміння того, що наша планета, незважаючи на її розмежування кордонами між двома стами великих та малих держав, є єдиним домом, єдиною країною, цілісним світовим простором – єдиною глобальною системою [9, с. 36]. Відповідно у єдиній глобальній фінансовій системі повинен діяти загальноприйнятий валютний

стандарт. Тому важливим аспектом є періодизація фінансової глобалізації також за міжнародними валютними системи:

- I. Золотомонетний стандарт (1870 – 1922 р.р.)
- II. Золотодевізний стандарт (1922 – 1944 р.р.)
- III. Золоторезервний стандарт (1944 – 1976 рр.)
- IV. Мультивалютний стандарт (1976 – 2001)
- V. Електронно-регіональний стандарт (з 2001)
- VI. Віртуальновалютний стандарт

Саме генезис міжнародних валютних систем відіграв роль переходу фінансової глобалізації у активну стадію як закономірне і логічне продовження пасивної стадії фінансової протогобалізації. Адже саме перший міжнародний валютний стандарт став першою формою (так званим прототипом) глобальної фінансової системи. Це було логічним завершенням (своєрідним результатом) фінансової протогобалізації.

У галузі міжнародних відносин, до якої належить теорія фінансової глобалізації вагоме, якщо не визначальне, місце посідає поняття полярності. Протягом своєї еволюції у рамках відповідних періодів фінансова глобалізація пройшла етапи однополярності, біполярності та поліполярності. Даний поділ періодів є достатньо важливим оскільки саме характер полюсів впливу та їх можлива кореляція визначають вектор та швидкість процесу фінансової глобалізації.

Періодизація фінансової глобалізації за полюсами:

- a) Період поліполярності
- b) Період біполярності
- c) Період однополярності

Досить оригінальною є також періодизація глобалізації, здійснена американським журналістом, трьохкратним лауреатом Пулітцерівської премії (1983, 1988, 2002) за дослідження у сфері міжнародних відносин. Він ділив глобалізацію на періоди Глобалізації 1.0 (1492 – 1800 р.р.), Глобалізації 2.0 (1800 – 2000 р.р.) і глобалізації 3.0 (починаючи з 2000 р.). В Глобалізації 1.0 країни і уряди (часто, натхненні релігією чи імперіалізмом, або поєднанням їх обох) вели ключову роль у руйнуванні стін і сплетінні світу, гонитві за глобальною інтеграцією. За Глобалізації 2.0 ключовим агентом змін, динамічною силою управління глобальною інтеграцією, були транснаціональні компанії. Ці транснаціонали виходили на глобальний рівень у пошуках ринків збуту і робочої сили, зініційовані спочатку експансією нідерландських і англійських акціонерних компаній та індустріальною революцією. Але Глобалізація 3.0 не лише відрізняється від попередніх періодів тим, як відбувалося стиснення і вирівнювання світу, а й у тому як вона уповноважує індивідумів. Вона відрізняється від Глобалізації 1.0 і 2.0, де головним чином проявляли себе індивідууми та бізнес-структури Європи та Америки. І хоча Китай, фактично, мав найбільшим чином до глобалізації і формування системи. Проте надалі це буде все менше набувати дійсності [15, с. 10 – 11]. Досить важко зрозуміти логіку вибору критерію періодизації Томасом Фрідменом. З вищезазначеного видно, що це суб'єкт глобалізації. Але він є досить суперечливим, адже по-перше, незрозуміло чому відлік починається з 1492 року, а саме року відкриття Америки. По-друге, сумнівним є 1800 рік як злам періодів Глобалізації 1.0 і Глобалізації 2.0, адже жодної вагомої події у системі міжнародних відносин не відбулося. І по-третє, якщо вже виокремлювати період глобалізації індивідумів, то його варто пов'язати з виникненням і проникненням інтернету, що почалося у 90-х р.р. XX ст.

Попри всі хибі й прорахунки, дане дослідження показує наявність багатofакторної варіативності критерію періодизації, що дає підстави говорити про трійстий характер суб'єкту фінансової глобалізації, а саме – суб'єкту як фінансового центру, суб'єкту як суб'єктно-об'єктної синхронії і суб'єкту як чинника поляризації фінансової глобалізації. Таке розуміння суб'єкту у якості критерію, дозволяє провести універсальну періодизацію фінансової глобалізації:

A. Ера протогобалізації (3 тис. до н. е. - XIX ст.) характеризується процесами фінансової інтернаціоналізації та інтеграції:

I. Азіатський період (3 тис. до н. е. – XI ст.):

- a) Первіснообщинний етап.
- b) Рабовласницький етап.

II. Євразійський період (XI – XVI):

- a) Рабовласницький етап.
- b) Феодальний етап

III. Європейський період (XVI ст. – XIX ст.):

- a) Феодальний етап.
- b) Капіталістичний етап.

Б. Ера глобалізації (XX ст. – XXI ст.) характеризується процесом фінансової глобалізації в її активній формі. З моменту виникнення і наразі перебуває на капіталістично-комуністичний етапі:

IV. Європейсько-Тихоокеанський період (XX ст.):

- 1) Золотомонетний стандарт (1870 – 1922 р.р.).
- 2) Золотодевізний стандарт (1922 – 1944 р.р.).

3) Золоторезервний стандарт (1944 – 1976 рр.).

4) Мультивалютний стандарт (1976 – 2001 р.р.).

V. Тихоокеансько-Євразійський період (XXI ст.):

5) Віртуальний мультивалютний стандарт (з 2001).

6) Віртуальний одновалютний стандарт (виникне синхронно з глобальною фінансовою системою).

При цьому кожна ера, період, етап та стандарт проходили певну комбінацію або окрему фазу поляризації, будучи одно-, бі- чи поліполярними.

З такої універсальної періодизації фінансової глобалізації видно, що вона носила хвилеподібний розвиток, що дозволяє стверджувати про циклічність процесу фінансової глобалізації, в рамках якої періоди є виявом мезохвиль, етапи – мезохвиль, стандарти – мікрехвиль, а фази – метехвиль, з відповідною тривалістю.

Важливим моментом є також факторний аналіз періодів фінансової глобалізації. Він дає змогу не лише вокремити окремі специфічні періоди розвитку, а й зрозуміти властиві їм характеристики, а також глибинні причини їх змін. Тому при висвітленні конкретного періоду фінансової глобалізації визначаються суттєві фактори і аналізується їх вплив на зміну періодів у процесі фінансової глобалізації. Основним фактором в контексті нашого дослідження є фінансові дисбаланси, а характеристиками специфіка їх генезису та поширення.

Первіснообщинний етап є вихідним в аспекті соціально-економічних відносин. Саме з групування людей у общини, формуються суспільні потреби, що породжують відповідні суспільні відносини, а відтак і відлік економічних відносин. І саме з цього моменту починається процес глобалізації в найширшому розумінні цього терміну. Безумовним базисом глобалізації є поділ праці. І найперші його витoki ми знаходимо саме на первіснообщинному етапі як вихідній точці формування суб'єктів процесу глобалізації. Об'єднавшись у общини індивіди набули економічного характеру, оскільки між ними почали формуватися відносини з добування ресурсів як первісної форми виробництва, адже праця затрачається навіть у випадку пошуку та доставки ресурсу до общинного осередку. Тут же паралельно відбувається спеціалізація на збирачів, вартових і т. д. Таким чином зароджуються перші форми виробничих відносин. Якщо розглядати працю у якості вимірника вартості добутих ресурсів, то вона виконувала роль ціни, яку кожен індивід общини, виконуючи спеціальну роботу, платив задля отримання доступу до усіх ресурсів общини. Таким чином, сформувалися перші протофінансові відносини з працею у функції ціни. В процесі розвитку відбувалося виснаження природних ресурсів і общини потребували нового простору для їх добування з метою задоволення суспільних потреб. Таким чином відбувалося групування общин, при якому поневолені общини набували форми ресурсу, а саме – їм відводився найменш привілейований статус забезпечення всієї общини ресурсами. Таким чином, людина ставала продуктивною силою, що за своїм змістом означало рабство. Тож вже на цьому вихідному етапі видно зародки глобалізаційних процесів у формі об'єднання племен та ресурсів, які, де факто їм належали. А якщо розглядати працю у якості вимірника вартості ресурсів в рамках спеціалізації в процесі розподілу праці з метою задоволення суспільних потреб, то вже на цьому етапі зароджується протогрошова нерівномірність, оскільки за різну кількість праці як вимірника вартості отримувався доступ до суспільних потреб.

Перехід до рабовласницького етапу пов'язаний саме з поглибленням такої протогрошової нерівномірності або дисбалансу. В процесі протоголобалізаційних процесів об'єднання общин як форми розвитку, об'єктивним змістом якого було задоволення зростаючих суспільних потреб за допомогою ресурсів, що виснажуються як абсолютно в аспекті їх непоновлюваності, так і відносно в аспекті зростання общини та переформатування суспільних потреб у кількісному та якісному напрямках. Такий розвиток подій спричинив поділ на класи за фактором праці як вимірника вартості. І саме класовий поділ став передумовою зародження держави як форми розвитку окремої общини. Задля своєї ідентифікації різні держави спочатку використовують певні ресурси у якості грошей (кожне державне утворення мало свій вид ресурсу, що виконував функції грошей). Очевидно, що кожне державне утворення обирало вимірником найвищої вартості найбільш дефіцитний товар з найбільшою цінністю. Так зародились протогрошові дисбаланси, оскільки кожна держава володіла різним набором різних уречевлених вартостей. Проте такий підхід до визначення вартості унеможлилював міждержавну торгівлю, оскільки різні форми вартості різних держав могли мати невідповідну або ж зовсім нульову вартість у іншій державі. Саме тому згодом відбувається становлення золотого монометалізму, за якого золото отримує роль універсальної вартості, тобто функцію грошей. Але різні держави мали різні технологічні способи його добування і обробки, що зумовило формування специфічних золотих грошових знаків різних держав. А позаяк гроші були повноцінними способ обробки та дефіцит золота впливав на їх вартість. Отже різні держави мали різну кількість грошей у абсолютному вимірі. Таким чином, чином можна констатувати зародження грошових дисбалансів. До того ж на етапі монетизації золота окрема держава формувала специфічні грошові знаки у формі монет з різною цінністю, а також формою та державними атрибутами. Відповідно, з початком фінансової інтернаціоналізації, цінність специфічної грошової одиниці окремої країни на міждержавному рівні характеризувалася не лише вмістом золота у ній, а й участю країни-емітента у міжнародній торгівлі: гроші країни з більшим поглибленням у міжнародну торгівлю користувались більшим попитом, а тому й мали більшу граничну вартість. Таким чином відбувався генезис валютних дисбалансів, які спричинили в свою чергу зовнішньоторгівельні дисбаланси, причиною яких є різна гранична вартість. Адже

у країнах з меншою граничною вартістю грошей та більшим попитом на імпортний товар спостерігалось зменшення вартості грошей у кількісному обсязі.

Феодальний етап сформувався на зміну рабовласницького і був спричинений руйнівними наслідками грошово-валютних фінансових дисбалансів. Держава, у якій зменшувалися грошово-валютні резерви не могла ефективно управляти рабовласницькі суспільні відносини. Передумовою переходу до феодального етапу було виснаження відносин з приводу розподілу грошово-валютних резервів, що знижувало ефективність управління ними. Це зумовило роздріблення колоніальних утворень і утворення у їхньому просторовому вимірі нових більш ефективних державних утворень, які у пошуках ефективніших фінансово-економічних відносин перейшли до їх вияву у феодальному типі, який характеризувався новим типом відносин «державна – платник податків» на противагу архаїчному «експлуататор – раб». Згодом цей тип відносин набув розширеного вигляду «державна – платник податків – орендар». Вища ефективність такого типу відносин пояснювалася мотивацією, оскільки розподіл не мав фіксованих абсолютних коефіцієнтів, а базувався на сплаті податку або орендної плати як форми відсотку за користування певним благом (переважно, землею). Таким чином, платник податків або орендар могли отримати додаткові фінансові ресурси, які були у прямопропорційній залежності від їхньої продуктивності праці. Проте залежно від просторово-часових, соціальних та інших факторів податок як форма відсотку набував різних масштабів. Це дає підстави стверджувати про виникнення відсоткових фінансових дисбалансів. Відповідно держава і орендар мали здійснювати контроль за відсотковими надходженнями та їх відношенням до витрат. І оскільки кожен мав індивідуальні відсоток та витрати, то очевидно, що можна констатувати наявність бюджетного дисбалансу. До того ж, феодальний етап характеризувався послабленням процесу глобалізації, навіть його негативним характером.

Капіталістичний етап, що прийшов на зміну феодальному, був викликаний відсотковими та бюджетними дисбалансами, до яких також спричинювалась продуктивність праці. Планомірне підвищення продуктивності праці на певному етапі можливе лише після розвитку виробничих відносин та продуктивних сил. Тому саме їх розвиток і спричинив науково-технічний прогрес, який переформатував відносини власності і вивів їх на якісно новий рівень: «капіталіст (як власник засобів виробництва) – робітник (як власник продуктивної сили у формі праці). Такий тип відносин потребував нового підходу до їх регулювання тому саме на цьому етапі відбуваються інституційні перетворення (поява банків, бірж і т. п.), які обумовлюють поділ відсоткових фінансових дисбалансів на кредитні і депозитні. А вже посилення депозитних дисбалансів, породжує інвестиційні фінансові дисбаланси, оскільки саме нагромадження заощаджень є базою для інвестицій. А самі інвестиції тісно пов'язані з інноваціями як наслідком науково-технічного прогресу, який набув широких масштабів протягом капіталістичного етапу внаслідок підтримання інвестиціями. Отже, можемо також констатувати виокремлення інноваційних фінансових дисбалансів, оскільки різні країни мали різні заощадження, що спричинювало дисбаланс інвестицій, а відтак вело до інноваційних дисбалансів як рушійної сили сталого розвитку.

Капіталістично-комуністичний етап розпочався з кризи капіталістичних відносин, а саме неспроможності подолання фінансових дисбалансів, які спричинюють циклічний характер капіталістичного розвитку, призводячи таким чином на певному етапі розвитку кризи. Комунізм, що свідчив про неефективність виокремлення праці від капіталу висував новий тип виробничих відносин на основі державної власності, який мав за допомогою ефективного рівномірного розподілу подолати фінансові дисбаланси, а відтак і забезпечити рівномірний сталий розвиток. А капіталістична доктрина почала пошуки засобів подолання криз, що би забезпечило рівномірний сталий розвиток з упорядкування валютних відносин. З одного боку, цей пошук демонструють теорії фінансової глобалізації розглянуті у попередньому підрозділі. Усі вони засвідчували посилення фінансових дисбалансів в процесі еволюції фінансової глобалізації, констатували таким чином прямопропорційну залежність між цими двома категоріями. З іншого, з кінця XIX – початку XX століття фінансово-економічні кризи набувають строго глобального характеру. Відтак, очевидно варто визнати примат валютних фінансових дисбалансів у циклічному розвитку. Таким чином різні валютні стандарти мали на меті їх подолання.

Золотомонетний стандарт (1870 – 1922 р.р.), що був сформований стихійно в умовах вільного ринку. Він був заснований на необмеженому обміні національної валюти на золото на основі монетного паритету, що сприяло стабільності валютних курсів, оскільки вони були прив'язані до золота, яке мало свою вартість. Проте вартість золота в свою чергу була прив'язана до відношення попиту і пропозиції на нього. Тому в умовах зростання міжнародних фінансово-економічних відносин, в тому числі обсягів міжнародної торгівлі, посилювався дефіцит золота, що підвищував його ціну. Це зумовлювало падіння курсу національних валют країн, до того ж мав місце ефект важеля впливу на паритет національної валюти, який залежав від золотого запасу конкретної країни. Таким чином, збалансування валютних дисбалансів вступило у суперечність з ціновими дисбалансами, посиливши їх.

Тому на зміну прийшов золотодевізний або валютний стандарт (1922 – 1944 р.р.). Він мав на меті зняти суперечність валютних та фінансових дисбалансів шляхом введення валюти розмінної на золото. Проте «Велика депресія» 1929-1930 р.р. засвідчила недієвість даного стандарту через посилення валютних дисбалансів внаслідок зростання вартості валют, через які здійснювався обмін на золото, по суті, крос обмін. Таким чином почали розвиватися регіональні валютні блоки навколо валют, розмінних на золото, передусім стерлінговий та доларовий, оскільки Великобританія та США мали найбільші запаси золота.

Регіональні валютні блоки вступали в суперечність з зовнішньоторгівельними дисбалансами, посилюючи їх. Це уповільнювало процеси фінансово-економічної глобалізації.

Золоторезервний стандарт (1944 – 1976 рр.) мав на меті розв'язати ці суперечності шляхом введення світових резервних (розмінних на золото) валют. А оскільки доларовий і в значно меншій мірі стерлінговий валютний блок набули вагомий розвиток протягом періоду золотодевізного стандарту, то саме вони виступили резервними валютами, причому долар відіграв роль провідної резервної валюти. По суті, золоторезервний стандарт був обмеженим варіантом золотодевізного і знімав суперечність властиву йому. Проте, хоча такий стандарт посилював процеси фінансово-економічної глобалізації, але він по суті відновлював суперечність валютних та цінових дисбалансів. Адже між фіксованим паритетом обміну долара та його ціновою характеристикою, купівельною спроможністю, існує оберненопропорційний зв'язок: зміна вартості долара зумовлює обернену зміну паритету. Тому за умови волатильності вартості долара такий паритет забезпечити неможливо, що й підтвердила еволюція золоторезервного стандарту постійним зростанням фіксованого паритету в кореляції з падінням вартості долара втілений в його купівельній спроможності. Для контролю зміну паритету було створено першу глобальну фінансову структуру – Міжнародний валютний фонд.

Подолати проблеми з рівноваженням фіксованого паритету мав мультивалютний стандарт (1976 – 2001 р.р.) шляхом впровадження СПЗ поряд з золотом та долларом, які формувалися на основі конкретної вагової частки у них спеціального кошика валют. Це мало би зняти суперечності шляхом нівелювання волатильності одних валют іншими, проте такий підхід знову повертав недоліки попередньої системи, оскільки лише в умовах глобального фінансового ринку можливим було підібрати такий кошик валют з відповідною волатильністю, щоб їхні коливання входили в резонанс і самозатухали, забезпечуючи таким чином загальну сталість СПЗ.

Далі відбувається еволюція мультивалютного стандарту у напрямку віртуального мультивалютного стандарту (з 2001), який уможливує побудову вищезгаданого кошика валют з відповідними ваговими пропорціями у формуванні СПЗ зі сталим фіксованим паритетом. Це уможливує віртуалізація валюти, яка дозволяє більш адекватно та ефективно впливати на її вартість. Проте з поглибленням процесів фінансово-економічної глобалізації та еволюції СПЗ найефективнішим постає перехід до віртуального оновлюваного стандарту, що виникне синхронно з адаптацією глобальної фінансової системи.

Висновки. Таким чином, циклічний характер еволюції фінансової глобалізації пояснюється виникненням та суперечністю фінансових дисбалансів у різних формах: ціновій, грошовій, валютній, зовнішньоторгівельній, бюджетній, відсотковій, інвестиційній, інноваційній. Виникнення фінансових дисбалансів спричиняло перехід фінансової глобалізації до нового етапу, а суперечність фінансових дисбалансів уповільнювала її розвиток. Те ж саме можна констатувати щодо валютних стандартів, що були покликані вирішити проблему глобальних фінансових дисбалансів: їхня еволюція носить циклічний характер, оскільки зміна стандартів породжує однотипні суперечності різних форм фінансових дисбалансів то прискорюючи, то уповільнюючи процеси фінансової глобалізації. Наразі відбувається пошук оптимального шляху розвитку мультивалютного стандарту, який має всі підстави трансформуватися у віртуальний моновалютний стандарт.

Список використаної літератури

- 1) Яблонский А. И. Модели и методы исследования науки. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 400 с.
- 2) <http://en.wikipedia.org/wiki/Globalization#Economic>
- 3) Голиков А. П., Черномаз П. А. Международные экономические термины: словарь-справочник. – К.: Центр учебной литературы, 2008. – 376 с.
- 4) Страховой бизнес: Словарь-справочник/ Р. Т. Юлдашев (авт.-сост.). – М.: Анкил, 2005. – 831 с.
- 5) Міжнародні фінанси: термінологічний словник/ під. ред. С. Я. Єлєцьких. – Краматорськ: ДДМА, 2007. – 64 с.
- 6) Чуб О. О. Банки в глобальній економіці: монографія/ КНЕУ. – К.: КНЕУ, 2009. – 340 с.
- 7) Зовнішньоекономічний словник-довідник/ В. В. Батрименко, С. В. Борисов, М. М. Відякіна та ін.; А. С. Філіпенко (ред.). – К.: Академія, 2009. – 248 с.
- 8) Асиметрія міжнародних відносин/ Під ред. Г. М. Перепилиці, О. М. Субтельного. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2005. – 555 с.
- 9) Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальний сталий розвиток: Монографія. – К.: КНЕУ, 2006. – 488 с.
- 10) Levitt, Theodore The Globalization of Markets // Harvard Business Review 61 (May/June 1983): <http://hbr.org/product/globalization-of-markets/an/83308-PDF-ENG>
- 11) Стукало Н. Оцінювання стану розвитку фінансової глобалізації: особливості для України//. – С. 81 – 100.
- 12) Луцишин З. О. Асиметрія та парадокс фінансової глобалізації//. – С. 78 – 107.
- 13) Габриелян Г. Г. Финансовая глобализация как среда формирования современной системы международных отношений: к теории вопроса// Вісник НБУ. С. 3 - 15.
- 14) Schmukler S. Financial Globalization: Gain and Pain for Developing countries// Economic Review. – Second Quarter 2004. – Federal Reserve Bank of Atlanta. – 2004. – 83 p.

15) *Friedman T. The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century. – New York, Farrar, Straus and Giroux. – 488 p.*